

ОГЛЯДИ, НОТАТКИ

ПРЕДТЕЧА УКРАЇНСЬКОГО РОМАНТИЗМУ

Левка Івановича Боровиківського (10. 2. 1806 — 14. 12. 1886) не можна вважати «першим романтиком в українській літературі», як це твердять деякі наші літературознавці, а тільки предтечою українського романтизму.

Насамперед кілька біографічних даних про нього і побіжна характеристика його літературної творчості.

Л. І. Боровиковський народився в селі Мілюшки на Полтавщині в сім'ї дрібних поміщиків старого козацького роду, і це деякою мірою пояснює його консервативний світогляд. Після закінчення Полтавської гімназії в 1826 році він вступив на філологічний факультет Харківського університету, де, крім античних мов та літератури, вивчав також польську мову та літературу в професора Петра П. Гулака-Артемовського, що мало вплив на його зацікавлення романтичною тематикою. (Сюжети його 30 байок запозичені в польського письменника Ігнаца Красіцького). З 1830 року до своєї відставки в 1855 або 1856 році Л. Боровиковський учителював у гімназіях: у Курському викладав історію та латинську мову, відтак учив у Новочеркаській середній школі і накінець перейшов у Полтавську гімназію. Перед самою відставкою він працював інспектором середніх шкіл. Решту життя він провів у своєму рідному селі.

Літературну творчість він почав уже в університеті, коли в журналі «Вестник Европы» в 1828 році з'явилися його поеми «Пир Владимира Великого» (російською мовою) та його перша українська балада «Молодиця». Рік пізніше в цьому журналі з'явився його адаптований переклад поеми В. Жуковського «Светлана», яку Боровиковський перетворив на українську баладу «Маруся». Після цього слідували переклади Міцкевича «Фарис» та

«Акерманські степи» і Пушкіна «Два ворона», а крім цього також його два оригінальні твори — «Гайдамики» та «Смерть Пушкаря».

Коли в 1830 році «Вестник Европы» перестав появлятися, Боровиковський утратив можливість публікувати свої твори. Тільки його «Козак» з'явився в збірнику «Украинский альманах» (1831). Лише дев'ять років пізніше «Отечественные записки» надрукували шість його прозових баляд російською мовою, а в 1841 році Євген Гребінка опублікував у «Ластівці» шість його баляд та дум українською мовою. У 1852 році вийшла книга п. н. «Байки й прибаутки Левка Боровиковського». Багато своїх творів Левко Іванович надіслав Іванові Срезневському (своєму старшому колегі з університету, що згодом став професором), в архівах якого вони пролежали майже 100 років і були надруковані лише в 1930 році в книзі Агапія П. Шамрая «Харківська школа романтиків».

Повне видання творів Л. І. Боровиковського з'явилося в серії «Бібліотека поета» (Київ, 1957) за редакцією Степана А. Крижанівського, де опубліковані всі відомі твори письменника — 19 оригінальних баляд, пісень та дум, 6 перекладів або адаптацій (по два з Міцкевича та Пушкіна, по одній з Городця та Жуковського), 191 байка та «прибаутка» і російською мовою: 3 оригінальні поеми, переклади Міцкевичевих «Кримських сонетів» та 6 прозові-ритмічних балад.

*

Літературознавці та історики української літератури визнали Л. Боровиковського першим поетом-романтиком українського письменства. На мою думку, це — тільки часткова правда: він справді був першим, хто писав на романтичні чи псевдо-

романтичні теми, але творчим визнавцем романтизму він не був; він радше передвісник українського романтизму. Він цікавився народним фольклором та любив його, і тільки тому, що українські народні пісні, думки та перекази мають у собі стільки романтичності, Боровиковський, який на свій лад перестівував народну творчість, може декому віддаватися романтиком. Якби український фольклор не був за своїм змістом такий романтичний, Боровиковського не можна б зарахувати до «романтиків». Цьому твердженню може протистояти факт, що він переклав з Міцкевича два твори (сонет «Акерманські степи» і «Фарис»), повні романтичних сантиментів. Але ж мова йде про переклади, а не про оригінальну творчість, яка фактично обмежувалася в нього перестівами українських народних пісень. Наприклад, його герой Палій радше подібний до свавільного головоріза, ніж до байронівського романтичного героя або до Гамалії Шевченка. Тому я вважаю Боровиковського етнографом, який, вивчивши українську етнографічну творчість, милувався тематикою та образами, співзвучними з тими, що їх знаходимо в романтизмі.

Цілком слушно писав Олександер Дорошкевич:

«Боровиковський виступає перед нами найбільше як етнограф-народник, що виявляє „любов і допитливість до всього рідного українського відносно мови” і свідомо хоче зібрати та зберегти дорогоцінні скарби народної творчості. У своїй поетичній діяльності Боровиковський хоче довести, що мова українська здібна не тільки „для вираження смешного и низкого”, і тому він дає серйозний жанр тодішнього письменства — баляди, а з другого боку, популярні тоді байки і, нарішті, ліричні п'еси, що в значній мірі наближаються до народної пісні» («20-40-ві роки в українській літературі», Держвидав, Київ 1922, стор. 90-91).

У порівнянні з Гулаком-Артемовським та Гребінкою у Боровиковського вже немає разючих грубі-

янств. Його мова чиста і серйозні теми трактуються з тією тонкістю, яка пізніше зазвучить у поезії Шевченка. Однак ні його зацікавлення фольклором, ні захоплення романтичними образами, не зроблять з нього «першого українського романтика». Для цього бракувало йому відповідного темпераменту. Його значення лежить не в ліриці чи в перекладах, а в байках, а там немає нічого романтичного.

*

Крім байок, Л. Боровиковському принесла славу його баляди «Маруся». Згаданий С. А. Крижанівський у своїй вступній статті до повного видання творів Л. Боровиковського («Твори», вид-во «Радянський письменник», Київ 1957) пише:

«„Марусі” судилося стати одним з найвідоміших творів поета і найпомітніших поетичних явищ українського романтизму» (стор. 10).

Сказано досить гарно, але не цілком вірно. Точніше про цю баляду висловився Іван Франко в статті «Дещо про „Марусю” Л. Боровиковського та її основу», в якій він заперечує, що балада була «найвідомішим твором поета». Франко подає всі огляди української літератури в 19 столітті і доводить, що в цих оглядах або нічого не кажеться про «Марусю», або вона названа як переклад поеми В. Жуковського «Світлана». Отож за свідченням Франка ні Костомаров, ні Петров, ні Коницький, ні Дацькевич не звернули уваги на «Марусю» (Іван Франко, «Твори», том XVII, Держвидав, Київ 1956, стор. 280-282). Кому ж вона була відома? Вона була надрукована в 1829 році в журналі «Вестник Европы» і передрукована Франком аж 1902 року.

Однак нас більше цікавить друге твердження С. А. Крижанівського, що, мовляв, балада «найпомітніше явище українського романтизму». Насамперед треба повторити, що «Маруся» не цілком оригінальний твір: її сюжет запозичений у В. Жуковського, хоч оброблення теми оригінальне. До речі, Жуковсь-

кий створив «Светлану» на підставі своєї власної баляди «Людмила», яка є неточним перекладом «Ленори» Бюргера, що з'явилася 1773 року і здобула величезний вплив на європейську літературу. Професор Дж. Г. Робертсон пише у своїй «Історії німецької літератури», що «жадній твір німецького „Штрум унд Дранг“, навіть не „Страждання молодого Вертера“ Гете, яке з'явилось кілька місяців пізніше, не мав такого далекосіжного впливу на інші літератури, який мала „Ленора“ Бюргера; вона суттєво допомогла ввести в життя романтичну течію в Європі». Іншими словами, ця балада стала початком німецького та європейського романтизму. Не дивно, що російський поет Жуковський захопився нею і, адаптуючи її, став предтечею російського романтизму. Таке саме сталося з адаптацією Боровиковським «Ленори — Светлани — Марусі»: він передвісник українського романтизму.

Але й це твердження треба трактувати з певним застереженням. Бо з усіх передтеч романтизму Боровиковський мав найслабший вплив. Бюргера «Ленора» викликала справжній переворот у псевдокласицістській німецькій (та європейській) літературі. Сюжет «Ленори» не мав нічого подібного з сюжетами в німецькому фольклорі. На думку І. Франка, цей сюжет орієнタルного походження. Отож «Ленора» була чимось новим, нечуваним, потрясаючим. Щодо Жуковського, йому також пощастило: взявши сюжет у Бюргера, він створив з нього російську легенду; його Светлана не німкеня, а росіянка; його балада має чисторосійський колорит. Між «Светланою» і «Ленорою» подібність є тільки в тому, що вночі мрець приїжджає за свою коханою; а різниця між «Светланою» і «Марусею» лежить тільки в тому, що Маруся — українка, і що вірування в баляді — українські; весь сюжет і побудова баляди та сама, що в російській баляді. Франко, порівнявши обидві баляди — рядок за рядком, дійшов до такого висновку:

«... Значить: зміст, букву і форму своєї „української баляди“ Боровиковський взяв у Жуковського. Та проте простим перекладом твору Жуковського „Марусю“ назвати не можна. Детальне порівняння обох поем показує значні різниці і виправдує слова Боровиковського, що він опрацював у своїй баляді вірування та легенди українського народу» («Твори», том XVII, стор. 283). А далі: «Його Маруся не костюмова Світлана, це — українська сільська дівчина; її суджений — не сентиментальний коханок у селянському костюмі, але український патрубок» (там же, стор. 286).

Але справа не в цьому. Йдеться про те, що як предтеча українського романтизму Л. Боровиковський написав (випадково чи продумано) твір на зразок того твору, який став передвісником романтизму взагалі; однак своїм твором він не міг потрясти своїх сучасників так, як це зробили предтечі романтизму в інших народів. Усі його сучасники напевно читали «Светлану» Жуковського, яка на них не зробила, мабуть, потрясаючого враження. Просто тому, що в українському фольклорі такий сюжет уже існував аж у трьох варіантах. І. Франко писав з цього приводу:

«Цікаво, що в збірках російських казок ми не знаходимо такої, яку б можна вважати первозвором „Светлани“ Жуковського, натомість маємо аж три подібні версії, записані з уст українського народу» (там же, стор. 289).

Отже для українських етнографів, фольклористів та романтиків тема «Марусі» новою не була і тому ця тема не могла потрясти їхню уяву. Балада «Маруся» звернула на себе увагу тільки тим, що Левко І. Боровиковський цією балядою довів, що українська мова дозріла і для серйозних літературних творів. У цьому його заслуга. Його доказ згодом підтвердив Шевченко — найкращий представник українського романтизму.

Данило СТРУК